

Eörsi István:

Ürügeim

A ki ürügyet keres, voltaképpen álarcot visel. Maszkot, amely elrejtí igazi arc-mását, de furcsa módon megerősíti hangját, s arra készíti mindazokat, akik körülötte vannak, hogy jobban figyeljenek rá. „Tudni való — írja szellemes könyvének nem kevésbé szellemes fülszövegén a szerző —, hogy hovatovább mindenhez ürügy kell.” S ha nincs: keres magának. Ebben a vonatkozásban Eörsi István a magyar irodalom egyik nagyszerű hagyományának egyenesági örököse. Hiszen nem is olyan régen például Kosztolányinak is hétről hétre, olykor napról napra meg kellett találnia a maga ürügyeit, hogy teljesítse sokszor fárasztó penzumait. De mert igazi író volt, a kényszerből remekművek is születtek. Eörsi István bizonyára nem azzal a szándékkal írta glosszáit, hogy műremekeket alkosson. Azt azonban el kell ismernünk, hogy könyvének szinte minden darabja érdekes, színes, izgalmas írás; részben talán azért, mert sohasem kertel, hanem „egy az egyben” megmondja a véleményét, s ezzel olvasóját is állásfoglalásra készíti.

KRITIKA

Mi kell egy jó glosszához? Mindenekelőtt egy izgalmas problémát fölvető írás, nyilatkozat, azaz: „ürügy”. S aztán igazi írói tehetség, melynek birtokosa megforgatja, körüljárja a témát, ha kell, „feldobja”, hogy végül elmondhassa kapcsán — rendszerint ötleletes, szellemes csattanó kíséretében —, miért is éppen ez ragadta meg figyelmét, mi kellett benne rezonanciát vagy ellenérzést. S mert Eörsi Istvánból egyik tehetség sem hiányzik, glosszái megjelenésük után sem vesztik el időszerűségüket, s könyvbe gyűjtve is újból arra készítik olvasóját, hogy megkísérelje a maga módján végiggondolni az itt olvasottakat. Azaz: az író végeredményben eléri célját, hiszen nemcsak meggondolkodtat, hanem állásfoglalásra is készítet.

Egyébként azt is érdemes elmondanunk, hogy Eörsi István ravasz glosszáíró. Meg-meg-csúszkodik a tudományosságát — amelynek ő maga is teljes fegyverzetét viseli —, hangsúlyozza, hogy esze ágában sincs elmélyült elemzéseket írni, de egyre erősödik bennünk a meggyőződés, ahogy könyve szigorúan megszerkesztett ciklusait tanulmányozzuk, hogy nagyon is tudatosan gondolja végig mondanivalóját, mely mögött következetes eszmerendszer rejlik. Könyve négy részre tagolódik, s ezeket egy rövid, frappáns „tanulmányvázlat” egészíti ki, melynek lényegét így foglalja össze: „Eörsi István, szül.: 1931. Értelm. csal. ból. Bölcs. kari dipl. Egy feles., két gyer., elvált. Versek, drámák, Ford., tanulm., cikk. Lakás van. Szeretem a természetet. Feltűnően egészs. vagyok. Csak fényképes válaszokat kérek.” Ezt a tömör jellemzést egyvalamivel ki kell egészítenünk műfajait illetően: „glossz.”!

Melyek is azok a témák, melyek vissza-visszatérővel sokat elárulnak Eörsi István érdeklődéséről, glosszáinak természetéről? Mindenekelőtt az a következetes harc, melyet irodalmi életünk képzeletbeli hierarchiája ellen vív. Ideálja — sokkal együtt — a jó, a kor forrongó, változó arcaival adekvát műalkotás, s újra meg újra fölemeli szavát a tekintélyelvnek a kritikában érvényesülő gyakorlata ellen. Persze lehet vitatni azt a gondolatát, miért nem szabad bírálni az egyik alkotót, ha hallgatunk a másik gyengeségeiről. (A Weöres-vitában hangzotat ilyesmit.) Ha így volna, a kritikusnak szüntelen totalitásra kellene törekednie, s gyakorlatilag megszűnnék az egyéni kritika lehetősége. Egyetlen kritikustól sem szabad elvitatni azt a jogát, hogy elmondja a véleményét, még akkor sem, ha téved, s akkor sem, ha őszinte véleményt nyilvánít valakiről, akit tabunak hiszünk, s hallgat valaki másról, aki állítólag ugyancsak sérthetetlen.

Eörsi István glosszáinak másik állandó visszatérő témája a gondolkodás sablonjai ellen folytatott küzdelem. Rokonszenves és együttérzést keltő az a törekvése, hogy kapcsoljuk ki a művészet és a bírálat eszköztárából az előre gyártott elemeket, melyek kényelemre nevelnek és arra hangolnak, hogy véleményünket finoman csomagolva mondjuk el. Nemcsak a hovatovább strukturális elemekké váló közhelyek ellen száll síkra, hanem a gyakorlat sztereotípiái ellen is, melyek olykor a tudományban is jelentkeznek. A kutatásnak azokról a periférikus elemekre való terjeszkedéséről van szó, amelyeket akkor valóban érdemes meghódítani, amikor a nagy és lényeges összefüggések megismerésére már mindent elkövtünk. De a csúcsok helyett folyvást serpentineken körözni — ez alighanem joggal aggasztja Eörsi Istvánt!

Az utóbbi évtizednek sok szenvedélyes vitájában hallhatta hangját Eörsi István. Ő nem az indulataival ragad meg, hanem a szellemével és az eleganciájával. Nagyon tud vívni: egyike azoknak, akik mindig megtalálják az ellenfél sebezhető pontjait, s ott helyezi el lehetetlen találatait. S a vívás törvényszerűségei szerint ha ezek olykor nem „ülnek” is, hajlandók vagyunk elhinni, hogy találat esett, hisz a vágás oly meggyőző volt! (Hadd ajánljuk az olvasó figyelmébe ilyen jellegű írásai közül az *Egy indulat végét* és az *Érzelmes hazafiasságot*.)

A szerző többször is meglehetősen ironikusan nyilatkozik a tudományosságról. Ennek különösképpen azt a változatát kedveli kevésbé, amely elszakad a múltól és a befoga-

dától. Mégis sajnálnunk kell, hogy néhány gondolatát nem fejtette ki részletesebben, pontosabban: némelyik glosszájának eszméjét fontos és érdemes volna alaposabban, „tudományosan” is kimunkálnia, hiszen a század művészetének fontos jelenségeire derülhetne fény. Ilyen kérdésnek látjuk például az irónia és a heroizmus kapcsolatát (*Az irónia klasszikusa*), a művészet „kiegyezési” tendenciáit (*A moralista és egyensúlya*) és mindenekelőtt egy újra meg újra élesen felvetődő vitaproblémát: a klasszikusok kiadásának módját (*A verseket összegyűjtik*). Bonyolult, fontos irodalmi „ürügyek” volnának ezek, melyek megérdemelnék az eszmecsere folytatását. Eörsi István olykor csak jelez, hangsúlyokat tesz másképp, de ilyenkor is érezni, hogy minden idegszállával belegyökérzik a mozgó, alakuló valóságba, s a maga legjobb meggyőződése szerint ő is tisztítani, jobbá és igazabbá szeretné tenni azt. (*Magvető*)

RÓNAY LÁSZLÓ

Szauder József: Tavaszi és őszi utazások

A tanulmánygyűjtemény költőien kifejező címe, miközben mindenekelőtt Szauder József mély és tartós Krúdy-élményének érdeklődést, izlést, tematikát meghatározó szerepére utal, mellesleg talán olyan sugalmat is magában foglal, hogy a múltat búvárló irodalmár számára a XX. századi tárgyú esszék és bírálatok afféle kiterőket, elágazásokat jelentettek, amelyeket megjárva fölfrissülten térhetett vissza rendszeres kutatásainak terepére. Ha így lett volna is, ezek az „utazások” semmiképpen sem ötletszerűen alkalmiak; az 1968-ig folyamatosan sorjázó *Krúdy*-, *Kosztolányi*-, *Babits*-esszék és az ötvenes-hatvanas évek fordulóján született líra-kritikák egy következetes munkaterv részeinek mutatkoznak, változatosságukban nem nehéz fölfedezni a szellemi egységet. A tudománytörténet talán a fölvilágosodás és a reformkor irodalmának szentelt műveket becslései majd legtöbbször Szauder hagyatékából, de tudósi portréjának egyik legjellegzetesebb és -példamutatóbb vonása épp az a sokoldalúság, a látókörnek az a tágassága, amely szakterületen kívül egy másik nemzeti kultúra (az olasz) és egy másik korszak (a magyar XX. század) irodalomtörténészei között is az igazán alaposan fölkészültek közé emelte.

Régebbi korszakokban való jártassága persze modern irodalmi jelenségeket tárgyaló írásaiban is fölcillan, nem kérkedő öncélúsággal, hanem a megközelítés hatékony, gyakran váratlan szempontjaként. Amikor frappáns Kőlcsey-idézettel figyelmeztet, hogy a szép és jó rokonságát „ugyanazonossággá ne változtassuk”, úgy polemizál Krúdy egyoldalú eszmekritikai megítélésével, hogy mellesleg az ideológiai, moralista meggyőződést és a művészi világképet összetévesztő előítélet szívósságára is rávilágít. Berzsenyi-analógiái (többek közt Babits kapcsán) a jól megválasztott példa segítségével érzékeltetik, hogy az „erkölcsi indulat kiváltotta valóságigény” néha anélkül juttatja „lírájának magaslatára” a költőt, hogy politikai fölfogása hasonló színvonalon tisztázódna. A „romantika útját” követő irodalomtörténész későbbi életművek kapcsán is fokozott érzékenységet és dialektikus készséget áruul el a valóság nem realista megközelítése és ábrázolása kérdésének fölfogásában. Kosztolányi „szimbolikussá nőtt impresszionizmusát”, Krúdy művészi valóságfeltáró módszerének „romantikusan igaz emberi szépségeit, az álomlében fel-felsajgó s kielégülhetetlen nosztalgiáját” nem méri számonkérően a móríci realizmusból „kivont képlethez”, hanem „a művészi ábrázolás egyik nagy vívmányaként” méltatja. Alkalmasint